

**TASVIRIY SAN'AT TA'LIMIDA ESTETIK TAFAKKURNI
RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK SHART-SHAROITLARI**

Yusubova Maxliyo Axmad qizi

Termiz davlat pedagogika instituti, Termiz, O'zbekiston

E-mail: maxliyoyusubova707@gmail.com

Tel.: +998 94 208 11 71

Annotatsiya. *Maqolada bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarining estetik tafakkurini rivojlantirishga ta'sir etuvchi pedagogik shart-sharoitlar tizimli tahlil qilinadi. Tadqiqot san'atga asoslangan pedagogik ta'lim, ijodkorlikni rivojlantirish, refleksiv amaliyot va institutsional qo'llab-quvvatlashga oid ilmiy manbalarni tematik kodlash asosida bajarildi. Natijada mazmuniy-integrativ, muammoli-ijodiy, refleksiv-dialogik, individuallashtiruvchi, madaniy-kontekstual va tashkiliy-resurs shart-sharoitlari ajratildi. Ularning o'zaro bog'liqligi estetik idrokdan mustaqil badiiy hukm va pedagogik transferga o'tish mexanizmi sifatida asoslandi. Taklif etilgan shart-sharoitlar oliy pedagogik ta'limda mashg'ulot mazmuni, topshiriqlar, baholash va ijodiy muhitni qayta loyihalash uchun amaliy mezon vazifasini bajaradi.*

Kalit so'zlar: *pedagogik shart-sharoit, estetik tafakkur, tasviriy san'at ta'limi, ijodiy muhit, refleksiya, individuallashtirish, badiiy faoliyat, pedagogik ta'lim, madaniy kontekst, kasbiy tayyorgarlik.*

Kirish

Bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchisining estetik tafakkurini rivojlantirish faqat alohida fan yoki bitta metodning vazifasi emas. Ushbu sifat ta'lim mazmuni, mashg'ulotlarning tashkil etilishi, talabning badiiy mustaqilligi, ustoz va talaba o'rtasidagi dialog, ijodiy muhit, san'at namunalari bilan bevosita muloqot, refleksiya hamda baholash tizimining o'zaro ta'sirida shakllanadi. Shuning uchun "qaysi metod samarali?" degan savoldan oldin "qaysi pedagogik sharoitda metod estetik tafakkurni rivojlantiruvchi funksiyani bajaradi?" degan savol qo'yilishi ilmiy jihatdan maqsadga muvofiq.

Pedagogik shart-sharoit tushunchasi mazkur tadqiqotda maqsadga yo'naltirilgan ta'lim natijasini yuzaga chiqarish uchun zarur bo'lgan mazmuniy, metodik, kommunikativ va tashkiliy omillarning boshqariladigan majmui sifatida talqin qilinadi. Bu yondashuv estetik tafakkurni "tabiiy iste'dod"ga bog'lab qo'yishdan farq qiladi. Talabada badiiy qobiliyat mavjud bo'lishi mumkin, biroq estetik hukmning dalillanganligi, san'at asarini ko'p qirrali interpretatsiya qilish, muqobil badiiy yechim yaratish va o'z qarorini pedagogik faoliyatga ko'chirish maxsus tashkil etilgan o'quv sharoitlarini talab qiladi.

UNESCOning 2024-yilgi madaniyat va san'at ta'limi doiraviy hujjati ta'lim tizimlarida san'at va madaniyatni integratsiyalash, pedagoglarni tayyorlashda ijodiy va madaniy kompetensiyalarni rivojlantirish, mahalliy meros va zamonaviy texnologiyalar bilan ishlash

uchun qulay o'quv muhitini yaratishni ustuvor vazifa sifatida ko'rsatadi [1]. 2025-yilgi implementatsiya yo'riqnomasida esa o'quv dasturi, ta'lim muhiti, pedagog kompetensiyasi va hamkorlik mexanizmlarini birgalikda rivojlantirish zarurligi ilgari suriladi [2]. Demak, estetik tafakkur rivoji metodik texnika bilan cheklanmay, institutsional va madaniy darajalarni ham qamrab oladi.

San'atga asoslangan pedagogik ta'lim bo'yicha tizimli sharhlar bo'lajak o'qituvchilarning o'rganish natijalari hissiy munosabat, harakat qilish istagi, yangi epistemologik pozitsiya va o'qitishga munosabatdagi o'zgarishlarni qamrab olishini ko'rsatadi [3]. Boshqa tadqiqotlarda amaliy va refleksiv san'at tajribalari o'qituvchi identifikatsiyasi, ijodiy o'zini anglash va kelgusidagi kasbiy amaliyot bilan bog'langan [4, 5]. Bunday dalillar estetik tafakkur rivoji uchun shart-sharoitlarni alohida emas, o'zaro bog'langan tizim sifatida tadqiq etishni talab qiladi.

Maqolaning maqsadi bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarining estetik tafakkurini rivojlantirishga xizmat qiluvchi pedagogik shart-sharoitlarni ilmiy manbalar asosida tasniflash, ularning funksional mexanizmlarini ochib berish va oliy pedagogik ta'lim uchun yaxlit tizimni taklif etishdan iborat.

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqot tematik-analitik dizayn asosida amalga oshirildi. Tahlil birligi sifatida bo'lajak yoki amaldagi o'qituvchilarning san'at, kreativlik, refleksiya va badiiy o'zini ifodalashini rivojlantirishga oid ilmiy tadqiqotlardagi "qo'llab-quvvatlovchi omillar", "to'siqlar", "ta'lim muhiti", "pedagogik yondashuv" va "institutsional sharoit"ga doir xulosalar olindi. Manbalar mazmuni induktiv va deduktiv kodlash uyg'unligida tahlil qilindi: avval takrorlanadigan pedagogik omillar ajratildi, so'ng ular estetik tafakkurning idrok, interpretatsiya, baholash, ijod va refleksiya jarayonlari bilan qiyoslandi.

Møller-Skau va Lindstøl tizimli sharhida san'atga asoslangan o'qitish bo'yicha 19 empirik tadqiqotni sintez qilgan va bo'lajak pedagoglarda hissiy o'zgarish, faoliyatga tayyorlik hamda qarashlarning yangilanishini asosiy natijalar sifatida ajratgan [3]. Kenny, Finneran va Mitchell 106 talabaning refleksiv materiallari hamda 33 intervyu asosida amaliy-refleksiv san'at tajribasining professional identifikatsiyaga ta'sirini ko'rsatgan [4]. Watson esa bakalavriatdagi badiiy-ijodiy tajribaning keyingi professional amaliyotda "kechiktirilgan kreativlik" tarzida namoyon bo'lishini ta'kidlab, ijodiy tajriba va nazariy tushunishning birligini zarur deb hisoblaydi [5].

Tasviriy san'at o'qituvchilari bo'yicha maxsus empirik tadqiqotlar ham tahlilga kiritildi. Swanzy-Impraim va hammualliflar o'qituvchilarning kreativlik haqidagi tushunchalari dastlabki tayyorgarlik hamda ta'lim materiallari ta'sirida cheklanishi mumkinligini ko'rsatgan [6]. 2026-yilda Otaraly va hammualliflar 90 nafar kelajakdagi tasviriy san'at o'qituvchisi ishtirokida individual mashg'ulot, ijodiy o'zini ifodalash va institutsional qo'llab-quvvatlash o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlagan [7]. Bu natijalar shart-sharoitlarni mazmuniy-metodik omillar bilan bir qatorda institutsional omillar darajasida ham ajratish imkonini berdi.

Natijalar

Tematik tahlil natijasida estetik tafakkurni rivojlantirishga xizmat qiluvchi oltita o'zaro bog'langan pedagogik shart-sharoit ajratildi: 1) mazmuniy-integrativ; 2) muammoli-ijodiy; 3) refleksiv-dialogik; 4) individuallashtiruvchi; 5) madaniy-kontekstual; 6) tashkiliy-resurs shart-sharoiti. Har bir shart-sharoit estetik tafakkurning alohida jarayonlarini faollashtiradi, biroq ularning samarasi integrativ qo'llanganda kuchayadi.

Mazmuniy-integrativ shart-sharoit fanlararo bog'lanishlarni talab qiladi. Tasviriy san'at nazariyasi, san'at tarixi, qalamtasvir, rangtasvir, kompozitsiya va o'qitish metodikasi ko'pincha alohida o'quv fanlari sifatida tashkil etiladi. Estetik tafakkur nuqtayi nazaridan esa talaba bir mashg'ulotda egallagan bilimni boshqa kontekstda estetik hukm chiqarish yoki pedagogik topshiriq yaratishda qo'llay olishi kerak. Masalan, rangtasvirda kolorit haqidagi bilim san'at tarixidagi asarni tahlil qilish, kompozitsiya darsida yangi yechim taklif etish va metodika fanida o'quvchi uchun rangga oid ijodiy topshiriq ishlab chiqish bilan bog'langanda bilimning estetik-pedagogik transferi yuz beradi.

Muammoli-ijodiy shart-sharoit tayyor namunani reproduktiv qaytarishdan ko'ra muqobil yechim talab qiladigan vazifalarni ustuvorlashtiradi. "Bir mavzuni uch xil kompozitsion markaz bilan yeching", "bir xil rang palitrasida qarama-qarshi emotsional holat yarating", "klassik asar kompozitsiyasini zamonaviy kontekstda qayta talqin qiling" singari topshiriqlar talabning tanlash, qiyoslash va qarorini asoslashiga majbur qiladi. Morales-Caruncho va Chacón-Gordillo badiiy yaratishni bo'lajak o'qituvchilarning nazariy-amaliy bilimni aniqlash vositasi sifatida samarali qo'llagan [8]. Bu estetik tafakkur faqat tayyor asarni tahlil qilish emas, yaratish jarayonida ham rivojlanishini ko'rsatadi.

Refleksiv-dialogik shart-sharoit talabning o'z badiiy qarori va fikrlash jarayonini tilga ko'chirishini ta'minlaydi. Moate va hammualliflarning refleksiv sketchbuklarga asoslangan tadqiqoti hissiy-sezgiyviy tajriba bilan kognitiv refleksiyani birlashtirish nazariya va amaliyot o'rtasidagi dialogik makonni kuchaytirishini ko'rsatadi [9]. Shu bois eskiz, vizual kundalik, "qaror izohi", tengdoshlar ekspertizasi va ish yakunidagi qisqa refleksiv yozuv estetik tafakkur uchun metodik vosita bo'lishi mumkin.

Individuallashtiruvchi shart-sharoit talabning badiiy tajribasi, qiziqishi, uslubi va rivojlanish sur'atini hisobga oladi. 2026-yilgi tadqiqotda individual mashg'ulotlar va ijodiy o'zini ifodalash o'rtasida $r=0,68$ darajadagi ijobiy bog'lanish aniqlangan; shu bilan birga, institutsional sharoitlar va ijodiy o'zini ifodalash o'rtasidagi bog'lanish $r=0,71$ bo'lgan [7]. Bu individuallashtirishning o'zi yetarli emasligini, u resurs va metodik qo'llab-quvvatlash bilan birikishi zarurligini ko'rsatadi.

Madaniy-kontekstual shart-sharoit estetik tafakkurni milliy va jahon badiiy merosi, zamonaviy vizual madaniyat va talabning shaxsiy tajribasi o'rtasidagi dialogga asoslaydi. Badiiy merosni faqat faktlar majmuasi sifatida o'rganish emas, uning estetik tamoyillari va ramziy mazmunini zamonaviy vizual masalalar bilan qiyoslash talab etiladi. UNESCO hujjatlarida mahalliy madaniyat va merosni ta'lim mazmuniga faol kiritish, ularni zamonaviy ijodkorlik bilan bog'lash alohida urg'ulanadi [1, 2].

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIY TAFAKKUR VA INNOVATION G'OYALAR

Tashkiliy-resurs shart-sharoiti ustaxona, ko'rgazma va muzey muhitidan foydalanish, sifatli tasviriylar, raqamli vizual resurslar, vaqt va mustaqil ijod uchun pedagogik erkinlikni qamrab oladi. Otaraliy va hammualliflar institutsional qo'llab-quvvatlashdagi yetishmovchilik, professional maqsadlar bilan individual mashg'ulotlar o'rtasidagi nomuvofiqlik va tashqi namunalarga qaramlikni kreativ rivojlanish to'siqlari sifatida ko'rsatgan [7]. Demak, estetik tafakkurning rivojlanishi faqat o'qituvchi metodiga emas, ta'lim muassasasining ijodiy faoliyatni tashkil etish imkoniyatlariga ham bog'liq.

1-jadval. Estetik tafakkurni rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlari

Shart-sharoit	Yetakchi mazmun	Estetik tafakkurga ta'siri	Amaliy vositalar
Mazmuniy-integrativ	Fanlararo mazmun va pedagogik transfer	Idrok qilingan bilimni turli badiiy va metodik vaziyatlarda qo'llash	Integrativ topshiriq, san'at asari tahlili, metodik transformatsiya
Muammoli-ijodiy	Muqobil yechim va ochiq vazifalar	Qiyoslash, tanlash, original yechim yaratish	Muammoli kompozitsiya, variantli eskiz, qayta talqin
Refleksiv-dialogik	Fikrni verbal va vizual refleksiya qilish	Estetik hukmni dalillash va o'z qarorini tahlil qilish	Sketchbuk, ekspert suhbat, tengdoshlar tahlili
Individuallashtiruvchi	Talaba uslubi, qiziqishi va sur'atini hisobga olish	Badiiy mustaqillik va mualliflik pozitsiyasi	Individual loyiha, konsultatsiya, portfolio
Madaniy-kontekstual	Milliy/jahon merosi va zamonaviy vizual madaniyat dialogi	Qadriyatli va kontekstual estetik baholash	Muzey pedagogikasi, qiyosiy tahlil, reinterpretatsiya
Tashkiliy-resurs	Ijodiy muhit, vaqt, ustaxona, raqamli va moddiy resurslar	Tajriba, izlanish va mustaqil ijod uchun real imkoniyat	Ustaxona rejimi, ko'rgazma, raqamli galereya, loyiha haftasi

Ajratilgan shart-sharoitlarning tizimli xususiyati shundaki, bir omilning mavjudligi boshqa omillarning yo'qligini kompensatsiya qila olmaydi. Masalan, yaxshi jihozlangan

ustaxona muammoli-ijodiy topshiriqlar bo'lmasa estetik tafakkurni avtomatik ravishda rivojlantirmaydi. Aksincha, ijodiy vazifa berilgan, biroq talaba o'z qarorini muhokama qilish va refleksiya qilish imkoniga ega bo'lmasa, faoliyat ko'proq intuitiv tajriba darajasida qolishi mumkin. Shuning uchun ta'lim dizaynida shart-sharoitlar "resurs - vazifa - dialog - refleksiya - pedagogik transfer" zanjiri sifatida loyihalanishi maqsadga muvofiq.

Anderson va hammualliflar ijodiy o'qitishga doir aralash metodli tadqiqotda kreativlikka oid xavotir va qat'iy stereotiplar o'qituvchining ijodiy amaliyotiga to'siq bo'lishini, shaxsiy ijodiy va refleksiv tajriba esa o'ziga ishonch hamda kreativ pedagogik agentlikni oshirishini ko'rsatgan [10]. Lutzkerning konseptual tahlili san'at amaliyotini pedagog tayyorgarligidagi sensor-estetik shakllanish bilan bog'laydi [11]. Mazkur natijalar refleksiv-dialogik va individuallashtiruvchi shart-sharoitlar psixologik xavfsizlik, xatodan qo'rqmaslik va muqobil yechimlar sinoviga imkon beruvchi iqlim bilan qo'llab-quvvatlanishi kerakligini ko'rsatadi.

Muhokama

Olingan natijalar estetik tafakkurni rivojlantirishni bir martalik "estetik tarbiya tadbiri" emas, ta'lim jarayonining arxitekturasini bilan bog'liq vazifa sifatida talqin qilishga imkon beradi. Agar o'quv reja va mashg'ulot mazmunida badiiy tahlil faqat san'at tarixi faniga, ijod esa faqat amaliy fanlarga, refleksiya esa faqat metodika faniga yuklansa, talaba tafakkurida ushbu jarayonlar parchalanib qolishi mumkin. Estetik tafakkur uchun esa ular bir faoliyat ichida uchrashishi kerak: talaba ko'radi, tahlil qiladi, baholaydi, yaratadi, izohlaydi va ushbu tajribani kelajakdagi dars vazifasiga aylantiradi.

Birinchi muhim masala - baholashning xarakteri. Reprodukativ aniqlikni mutlaq mezonga aylantirish talabaning muqobil badiiy qaror qabul qilishini cheklashi mumkin. Tasviriy savodxonlik va texnik sifat saqlangan holda, baholash mezonlariga g'oyaning aniqligi, estetik asoslanganlik, variantlar bilan ishlash, kontekstual tafakkur, refleksiya va mualliflik qarorini kiritish maqsadga muvofiq. Bu baholashni subyektiv "yoqdi-yoqmadi"dan chiqarib, estetik tafakkur jarayonini kuzatishga imkon beradi.

Ikkinchi masala - pedagogning roli. Estetik tafakkurni rivojlantiruvchi pedagog tayyor yechimni ko'rsatuvchi ekspert emas, talabani savol, qiyoslash va dalillashga olib boruvchi fasilitator ham bo'lishi kerak. Biroq bu "pedagogik rahbarlikdan voz kechish" degani emas. Swanzy-Impraim va hammualliflarning tadqiqotlari erkin ifoda bilan bir qatorda tayyor g'oyalarni takrorlash ham yuzaga kelishi mumkinligini ko'rsatadi [6, 12]. Demak, kreativ erkinlik aniq estetik mezon, sifatli teskari aloqa va badiiy bilim bilan muvozanatlanishi lozim.

Uchinchi masala - institut va tashqi madaniy muhitning aloqasi. Muzeylar, galereyalar, ustalar, rassomlar va madaniy meros obyektlari bilan ishlash talabaning estetik tajribasini darslik reproduksiylaridan tashqariga olib chiqadi. Bevosita kuzatuv va real badiiy muhitda tahlil qilish rang, faktura, miqyos va material ta'sirini to'liqroq anglash imkonini beradi. Bunday faoliyat keyinchalik refleksiv topshiriq yoki pedagogik loyiha bilan davom ettirilsa, madaniy-kontekstual shart-sharoit kasbiy transferga aylanadi.

To'rtinchi masala - raqamli vizual muhit. Raqamli galereya, virtual muzey, grafik dastur va vizual ma'lumotlar bazalari talabaning qiyoslash va izlanish imkoniyatini kengaytiradi,

biroq ularni tayyor vizual andozalarni takrorlash manbaiga aylantirmaslik zarur. Shu bois raqamli material bilan ishlashda manbani tanqidiy baholash, obrazning kontekstini aniqlash, mualliflik huquqi va vizual etika, sun'iy intellekt yordamida yaratilgan tasvirlarni estetik va metodik tahlil qilish kabi vazifalar ham kiritilishi mumkin.

Umuman, taklif etilgan oltita shart-sharoit estetik tafakkurni rivojlantirishning zarur pedagogik "muhiti"ni tavsiflaydi. Ularning didaktik natijasi talabaning estetik hodisaga faol, dalillangan, mustaqil va pedagogik yo'naltirilgan munosabatini shakllantirishda namoyon bo'ladi.

Xulosa

Tahlil bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarining estetik tafakkurini rivojlantirish uchun mazmuniy-integrativ, muammoli-ijodiy, refleksiv-dialogik, individuallashtiruvchi, madaniy-kontekstual va tashkiliy-resurs shart-sharoitlari zarurligini ko'rsatdi. Mazkur shart-sharoitlar alohida usullar emas, estetik idrok, tahlil, baholash, ijod va pedagogik refleksiyani qo'llab-quvvatlovchi ta'lim dizayni komponentlaridir.

Ilmiy-amaliy jihatdan asosiy xulosa shundan iboratki, estetik tafakkurning rivoji uchun talabaga san'at obyektni ko'rish va yaratish imkonini berishning o'zi yetarli emas. U muqobil yechim qidirishi, qarorini estetik mezonlar asosida tushuntirishi, tanqidiy dialogga kirishishi, o'z ishini refleksiv baholashi va badiiy tajribani kelajakdagi pedagogik vazifaga aylantirishi kerak. Bunday jarayonning barqarorligi esa individuallashtirilgan pedagogik yordam, madaniy muhit va institutsional resurslar bilan ta'minlanadi. Taklif etilgan shart-sharoitlar keyingi bosqichda estetik tafakkurni rivojlantirish metodikasining tashkiliy-didaktik asoslarini belgilash uchun xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. UNESCO. Framework for Culture and Arts Education. Paris: UNESCO, 2024.
2. UNESCO. Framework for Culture and Arts Education: Implementation Guidance. Paris: UNESCO, 2025.
3. Møller-Skau M., Lindstøl F. Arts-based teaching and learning in teacher education: "Crystallising" student teachers' learning outcomes through a systematic literature review // Teaching and Teacher Education. 2022. Vol. 109. Art. 103545. DOI: 10.1016/j.tate.2021.103545.
4. Kenny A., Finneran M., Mitchell E. Becoming an educator in and through the arts: Forming and informing emerging teachers' professional identity // Teaching and Teacher Education. 2015. Vol. 49. P. 159-167. DOI: 10.1016/j.tate.2015.03.004.
5. Watson J. Deferred creativity: Exploring the impact of an undergraduate learning experience on professional practice // Teaching and Teacher Education. 2018. Vol. 71. P. 206-213. DOI: 10.1016/j.tate.2017.12.018.

6. Swanzy-Impraim E., Morris J. E., Lummis G. W., Jones A. Promoting creativity: Secondary visual art teachers' perceptions and understanding of creativity in Ghana // *Thinking Skills and Creativity*. 2022. Vol. 45. Art. 101057. DOI: 10.1016/j.tsc.2022.101057.
7. Otaraly A., Asipova N., Kozhagulov A., Nurke M., Khamzin T., Moldasheva B., Alzhanov G., Turebayeva K. Development of creative abilities of future teachers of fine arts in Kazakhstan: individual lessons, creative self-expression and institutional training conditions // *Frontiers in Education*. 2026. Vol. 11. Art. 1870715. DOI: 10.3389/feduc.2026.1870715.
8. Morales-Caruncho X., Chacón-Gordillo P. Pre-service teachers and visual arts education: A study based on artistic creation as a way of interrogating reality // *Journal for the Study of Education and Development*. 2018. Vol. 41, No. 2. P. 287-324. DOI: 10.1080/02103702.2018.1434036.
9. Moate J., Hulse B., Jahnke H., Owens A. Exploring the material mediation of dialogic space-A qualitative analysis of professional learning in initial teacher education based on reflective sketchbooks // *Thinking Skills and Creativity*. 2019. Vol. 31. P. 167-178. DOI: 10.1016/j.tsc.2018.12.003.
10. Anderson R. C., Katz-Buonincontro J., Bousselot T., Mattson D., Beard N., Land J., Livie M. How am I a creative teacher? Beliefs, values, and affect for integrating creativity in the classroom // *Teaching and Teacher Education*. 2022. Vol. 110. Art. 103583. DOI: 10.1016/j.tate.2021.103583.
11. Lutzker P. Artistic practice in Waldorf teacher education: a sensory-aesthetic concept for a digital age // *Frontiers in Education*. 2024. Vol. 9. Art. 1363254. DOI: 10.3389/feduc.2024.1363254.
12. Swanzy-Impraim E., Morris J. E., Lummis G. W., Jones A. Creativity and initial teacher education: Reflections of secondary visual arts teachers in Ghana // *Social Sciences & Humanities Open*. 2023. Vol. 7, No. 1. Art. 100385. DOI: 10.1016/j.ssaho.2022.100385.

